

IDEA NEVĚDOMÍ

Filosofické kořeny C. G. Junga

Ivana Ryška Vajdová

VYŠEHRAĐ

Idea nevědomí

Filosofické kořeny psychologie

C. G. Junga

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Ivana Vajdová
Idea nevědomí – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Ivana Ryška Vajdová

IDEA NEVĚDOMÍ

Filosofické kořeny C. G. Junga

Ivana Ryška Vajdová

IDEA NEVĚDOMÍ

Filosofické kořeny C. G. Junga

VYŠEHRA D

„Tato publikace byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého
GA UK č. 1160119, s názvem *C. G. Jung: Na hranici vyslovitelného*,
řešeného na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy.“

Recenzoval: prof. RNDr. Stanislav Komárek, Dr.

Foreword © Stanislav Komárek, 2023
Copyright © Ivana Ryška Vajdová, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-7601-753-5
ISBN e-knihy 978-80-7601-757-3 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)
ISBN e-knihy 978-80-7601-758-0 (1. zveřejnění, 2023) (epub)
ISBN e-knihy 978-80-7601-759-7 (1. zveřejnění, 2023) (mobi)

Věnované památce Tomáše Gerberyho (1985–2016)

PŘEDMLUVA

Gut Ding braucht Weile, praví staré bavorské přísloví, a trpělivost se nám všem bohatě vyplatila. Kniha, kterou právě držíte v ruce, představuje lehce upravenou formu doktorské práce, úspěšně obhájené na Katedře filosofie a dějin přírodních věd Přírodovědecké fakulty v Praze. Bylo pro mne věru potěšením být vedoucím doktorské disertace autorky tak samostatně, pilně a do hloubky pracující po mnoho let doma i v zahraničí. Vznikla práce neobyčejně kvalitní a zajímavá, nejen v českém, ale i v celém západním kulturním kontextu, jehož je Jung důležitým úhelným kamenem, byť kdesi na rozhraní medicíny, psychologie, náboženství a filosofických a mystických vhladů. Jeho učení je velmi cenné tím, že klade hlavní důraz na zkušenostní stránku lidského sebepoznávacího procesu, nikoli na aspekt úplné logické provázanosti – dobře logicky „spasovaných“ nesmyslů vytvořil za ta léta náš kulturní okruh už dost, ba příliš. Je proto velice zajímavé se s Ivanou Ryška Vajdovou podrobně podívat na Jungovy myšlenkové kořeny v oblasti filosofie, zejména pak na jeho vztah k Immanuelu Kantovi. Pro dnešního čtenáře, a to včetně těch vzdělanějších, už klesla intelektuální atmosféra posledních dekád 19. století

a jeho přelomu ke století dvacátému poměrně hluboko pod obzor a nezaškodí mu si tuto dobu, která formovala o něco dříve i Sigmunda Freuda, opět blíže připomenout. Nejen pro nás, ale i pro předchozí generace platí úsloví připisované Bernardovi z Chartres, že „stojíme na ramenou obrů“. Jsem rád, že jsem mohl asistovat při porodu této knihy a přál bych si i v závěru akademické kariéry ještě několik žáků s podobnou měrou nadšení a talentu, jako je autorka tohoto spisu.

V Praze, o Dušičkách roku 2022

Stanislav Komárek

„Z filosofického hlediska by mé empirické koncepty byly logickými obludami a jako filosof bych vykreslil velice žalostný obrázek. Nahlížen teologicky je kupříkladu můj koncept animy čistým gnosticismem, a tedy jsem často zařazován mezi gnostiky. K tomu všemu ještě individuální proces rozvíjí symboliku, jejíž nejbližší paralelu nacházíme ve folkloru, v gnózi, alchymii a podobných ‚mystických‘ koncepcích, nemluvě o šamanismu. Když je v rámci srovnávání uvedena látka tohoto ražení, začne se výklad zhusta hemžit ‚exotickými‘ a ‚za vlasy přitaženými‘ důkazy a každý, kdo knihu místo čtení pouze prolistuje, může snadno podlehnout zdání, že před ním vyvstává gnostický systém. Ve skutečnosti je však individuace vyjádřením onoho biologického procesu – ať už jakkoli jednoduchého, či komplikovaného – jímž se každá živá bytost stává tím, čím jí bylo od začátku dáno se stát. Přirozeně se tento proces v člověku vyjadřuje stejně tak psychicky jako somaticky. Na straně psychiky vytváří kupříkladu ony dobře známé symboly čtvernosti, jejichž paralely nacházíme v blázcích stejně jako v gnosticismu a jiné exotice a v neposlední řadě rovněž v křesťanské alegorii. Nejde tedy v žádném případě o mystické spekulace, ale o klinická pozorování a jejich výklad prostřednictvím srovnání s obdobnými jevy v jiných oblastech. Když anatom objeví nejbližší podobnosti s lidskou kostrou u některých afrických antropoidů, o nichž laik nikdy neslyšel, není na vině jeho troufalá fantazie. Je zajisté pozoruhodné, že mí kritici, s pár výjimkami, přehlíží skutečnost,

že jako lékař a vědec vycházím z faktů, které si může každý svobodně ověřit. Místo toho mne kritizují, jako kdybych byl filosof nebo gnostik předstírající nadpřirozené vědění. Jako filosof a spekulující heretik jsem samozřejmě snadnou kořistí. To je zřejmě důvod, proč lidé raději ignorují fakta, která jsem objevil, nebo je bez skrupulí popírají. Ale jsou to právě fakta, která jsou pro mne prvořadá, a nikoli provizorní terminologie či pokusy o teoretické úvahy.“

Jung, CW 11 1952, str. 306–307

„Vaše slova v sobě měla opravdovou závažnost, protože jste se nezdál být ani zcela teologem, ani ryším vědcem. Proto jste nám připadal, že stojíte spolu s námi na onom území nikoho, které leží mezi těmito dvěma... Hovořil jste jazykem srdce, kterému jsme mohli rozumět.“

Bill Wilson, zakladatel Anonymních alkoholiků,
dopis Jungovi, březen 1961

Úvod: kořeny sentimentu

Nekriticky přijímané i odmítané. Jungovo dílo má nebývale polarizující účinek nejen mezi laickou veřejností, ale rovněž na akademické půdě. A zdá se, že tyto póly se od sebe vzdalují tím více, čím méně jejich obyvatelé staví na konkrétních Jungových myšlenkách a čím více dávají průchod své vlastní obrazotvornosti. Těžko najdeme většího rozdmýchávače obrazotvornosti než právě Junga, a tak se častokrát sám sobě stává překážkou v tom, aby byl druhými uchopen střízlivě. Tato kniha si klade za cíl lépe osvětlit dílo švýcarského myslitele českému čtenáři a zároveň nechce uhýbat před jeho klíčovými tématy, která jsou až matoucím způsobem komplexní, zároveň ale daleko konkrétnější a méně libovolná, než jak se může při útržkovitém čtení Jungova díla zdát.

„Jung byl vulkán, který vynášel na světlo tajemné horniny z jádra Země, mimořádný materiál, který může zpracovat pouze vulkanolog,“¹ napsal Adolf Portmann. Je otázkou, kdo by tímto vulkanologem měl být. Už za svého života se Jung stal tématem

¹ A. Portmann, *Jung's Biology Professor: Some Recollections*, in: *Spring: An Annual for Archetypal Psychology and Jungian Thought*, 1976, str. 226–227.

pro mnohé a vznikla o něm řada publikací. Všeobecně je znám především kvůli sporu se Sigmundem Freudem,² ale zatímco Freudova historická a filosofická revize je poměrně obsáhlá, Jungovi se v tomto smyslu dostává pozornosti až v posledních letech. Deskriptivních historických prací o Jungovi je pomálu, výrazně převažují práce normativní.

Zejména v českém prostředí chybí úvod do Junga, který by jej vyložil v souvislosti s myšlením jeho doby a v rámci širší intelektuální tradice. Proto je jedním z cílů této knihy stanovit kontext pro jeho ideje často mylně chápané jako svébytné, zaměřit se na popis konkrétních témat, jejich vztahu a genezi. Věřím, že přispějí k osvětlení původního Jungova postoje a otevřou tím strukturovanější debatu a prostor pro bádání nezatížené předsudky. Vzhledem k tomu, že vztah a vznik Jungových idejí je do značné míry filosofický, nevyhne se tato kniha filosofické interpretaci. Její výchozí pojetí však zůstává historické a v rámci něj se snaží držet žánru „intelektuální historie“. Ta si dává za cíl objasňovat myšlenky ve filosofickém, historickém a kulturním kontextu, vyhýbá se jejich dělení mezi individuální myslitele, ale spíše ukazuje, jak tyto osobnosti dané ideje svébytně konceptualizovaly a integrovaly do svého myšlenkového světa. V tomto ohledu mne formovalo několik zásadních děl, z nichž vyčnívá kniha *Being Human: Historical Knowledge and the Creation of Human Nature* od Rogera Smithe.

² O vztahu Freuda a Junga vycházely knihy již v 70. a 80. letech, když ještě nebyl zpřístupněn Jungův archiv a Jungova historická reflexe chyběla. V těchto dílech je často zobrazován jako disident psychoanalýzy. Také jako jedny z prvních korespondencí byly publikovány jejich dopisy z let 1906–1913, *The Correspondence between Sigmund Freud and Carl Gustav Jung*, Princeton 1974, dále W. A. Kaufmann, *Discovering the Mind. Freud versus Adler and Jung*, London 1980; L. Donn, *Freud and Jung. Years of Friendship, Years of Loss*, New York 1988; G. B. Hoggenson, *Jung's Struggle with Freud*, Notre Dame – London 1983; S. Rosenzweig, *Freud, Jung and Hall the King-Maker*, Seattle 1992.

V této knize se nesnažím podat komplexní obraz Jungovy tvorby. Do takového projektu není ani možné se v současnosti pustit, protože velká část Jungova díla stále leží nepublikovaná v archivu. Navíc, jak nás upozorňuje Jungův oblíbený myslitel Immanuel Kant: „Chtít rozřešit všechny úkoly a zodpovědět všechny otázky by představovalo nestydatou velkohubost a výstřední namyšlenost, takže bychom se tím nutně ihned připravili o veškerou důvěru.“³

Jung je mnohovrstevnatý autor, který vždy vyvolával obrovskou společenskou odezvu, a to především mimo akademickou obec. Pokus roztřídit literaturu o něm učinil již Alan C. Elms,⁴ od něhož si pro české poměry poupravené a zjednodušené dělení vypůjčíme. První skupinu tvoří hagiografie neboli nekritické, až apologetické spisy, jmenovitě Jolande Jacobi, *Psychologie C. G. Junga* (česky 2013) nebo Anthony Stevens, *Jung* (česky 1996). Druhou skupinou jsou patografie neboli spisy výrazně kritické, ovšem bez valného ukotvení v samotném Jungově textu. V jejich středu stojí dílo Ernesta Jonese, *The God Complex* (1913), v současnosti pak tento přístup reprezentuje v Česku vydaný *Árijský Kristus: tajný život Carla Junga* (česky 2001) od Richarda Nolla (v originále *The Aryan Christ*, 1997). Právě interpretace Nolla pracuje s Jonesovými předpoklady patologického Junga, avšak nejen z tohoto důvodu je považována odbornou veřejností za fikci.⁵

³ I. Kant, *Kritika čistého rozumu*, Praha 2001, str. 309.

⁴ A. C. Elms, *Jung's Lives*, in: *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 41 (4), 2005, str. 331–346. Podrobněji pak A. C. Elms, *Uncovering Lives: The Uneasy Alliance of Biography and Psychology*, New York 1994.

⁵ K fiktivní povaze Nollova díla srv. S. Shamdasani, *Cult Fictions. C. G. Jung and the Founding of Analytical Psychology*, London 1998, str. 28–48, 106–112; S. Shamdasani, *Jung Stripped Bare: By His Biographers, Even*, London 2005, str. 89–90, 104–105. Viz také A. Stevens, *On Jung. With a Reply to Jung's Critics*, Princeton 1999; J. Hillman, *On Richard Noll, Therapy and the Image*, původně publikováno jako sloupek v novinách, Atlanta, 4. dubna, 1998.

Zmíněné dvě skupiny literatury jistou výpovědní hodnotu mají, ale pro svůj nekritický přístup v mé interpretaci nemají místo. Dalšími skupinami jsou biografie, odborné práce a autobiografie. Z biografí máme k dispozici knihy *C. G. Jung: Život v knihách* od Sonua Shamdasaniho (česky 2013), *Život C. G. Junga I a II* od Ronalda Haymana⁶ (česky 2001) a *C. G. Jung aneb zkušenost s božstvím* od Jeana-Jacques Antiera (česky 2012). Z odborných prací to je *C. G. Jung v zrcadle filosofie* od Borise Rafailova (česky 2010) nebo *Meze a obzory psychoanalýzy* od Huga Širokého (česky 2001) a samozřejmě známá Jungova „autobiografie“ *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*, sestavená Anielou Jaffé (česky 1998), které se budeme věnovat podrobněji, mimo jiné i pro její kontroverzní aspekty.

V Česku tvoří velkou část literatury o Jungovi eseje na jeho různá témata, a právě skrze ně je u nás Jung nejvíce popularizován. Jsou to především eseje Rudolfa Starého nebo Stanislava Komárka.

Ve světovém měřítku představuje zásadní přelom ve zkoumání historie osobnosti C. G. Junga práce Sonua Shamdasaniho a jeho kniha *Jung and the Making of Modern Psychology. The Dream of a Science* (2003). Profesor Shamdasani je širěji znám svými překlady původního Jungova díla, v České republice vstoupil do povědomí nejvíce jako editor *Červené knihy* (česky 2010).

⁶ Haymann ovšem nepracoval v archivech a neměl k dispozici ani materiály z rodinného archivu Jungovy rodiny, v němž byla například *Červená kniha*, *Černé knihy* či korespondence s manželkou. I on se tak přidržoval teorie o Jungově „schizofrenii“, kterou měl být údajně postižen po svém rozchodu s Freudem. Dle Shamdasaniho šlo o časově omezené nervové zhroucení, nikoli psychickou nemoc. Jung ani při zhroucení nepřestal pracovat na svých knihách, vykonávat práci psychoterapeuta, ani se nevzdal rodinného života. S. Shamdasani, *Jung Stripped Bare: By His Biographers, Even*, London 2005, str. 84–86. Rafailova práce je prvním pokusem v českém prostředí definovat Jungovy filosofické postuláty, jeho práce vychází povětšinou z českého překladu Junga. B. Rafailov, *C. G. Jung v zrcadle filosofie*, Brno 2010.

Je autorem mnoha odborných knih a článků, na kterých tato práce také stojí. Vycházím však převážně z primárních zdrojů, tedy z Jungových sebraných spisů v anglickém (a Jungem z větší části autorizovaném) vydání (*Collected Works*, ed. Sir H. Read, M. Fordham, G. Adler a W. McGuire, překlad R. F. C. Hull,⁷ Bollingen Series, Princeton – London 1944). Mým dalším zdrojem byla Jungova korespondence, ať už z výběru *C. G. Jung Letters*, sv. I a II, nebo z konkrétně zaměřených publikací korespondencí s Hansem Schmid-Guisanem (2012), Erichem Neumannem (2015), Adolfem Kellerem (2020) a mnoha dalšími. I když máme k dispozici přes tisíc takových dopisů, ve Švýcarském technologickém institutu (ETH) v Curychu, kde Jung v letech 1933–1941 přednášel a který je zároveň od roku 1977 sídlem Jungova archivu, leží v něm více než třicet tisíc nepublikovaných dopisů a tisíce stran dalších manuskriptů,⁸ jež budou v průběhu následujících let publikovány prostřednictvím nadace Philemon.⁹

⁷ Richard Francis Carrington Hull (1913–1974) přeložil do angličtiny téměř celé Jungovo dílo, Bollingenskou sérii, dopisy, rozhovory a tak dále. Překládal do angličtiny také například knihu Karla Jasperse, *Philosophy Is for Everyman* (1969), Rilkeho *Sonnets to Orpheus* (1945), Buberovy *Paths in Utopia* (1949) nebo Heideggerovo *Existence and Being* (1949). R. F. C. Hull, *Obituary Notices*, in: *Journal of Analytical Psychology*, 21 (1), 1976, str. 78–86.

⁸ T. B. Kirsch, *The Legacy of C. G. Jung*, in: Ann Casement (ed.), *Who Owns Jung*, Dallas 1970, str. 164. Existuje ještě jeden archiv z kategorie orální historie, C. G. Jung Biographical Archive, sídlící v Harvard Medical School's Countway Library v Bostonu. Na přelomu 60. a 70. let 20. století si vědec jménem Gene Nameche dal za cíl udělat rozhovor s každým, kdo Junga znal a mohl o něm vypovídat jako očitý svědek. O nekompletnosti Jungova díla více S. Shamdasani, *The Incomplete Works of Jung*, in: Ann Casement (ed.), *Who Owns Jung*, Dallas 1970, str. 173–188.

⁹ O publikování archivních materiálů pečuje nezisková organizace Philemon, založená v roce 2003 a nazvaná podle významné postavy Jungovy fantazie, zaznamenané v *Liber Novus* (*Červené knize*). Současnou

Českému čtenáři je pravděpodobně známý překlad Jungova životopisu *Vzpomínky, sny, myšlenky C. G. Junga*. Práce je představena jako biografie sestavená Anielou Jaffé. Jung na ní začal pracovat po svých osmdesátých narozeninách a není zařazena do *Sebraných spisů*. S Jaffé se Jung poprvé setkal v roce 1937, kdy u něj absolvovala analýzu, navázala s ním velice blízký vztah a o dvacet let později se stala jeho sekretářkou.

Jung dlouho odmítal vůbec myšlenku na sepsání životopisu: „Nechodím v neděli do kostela s modlitební knížkou pod paží, ani nenosím bílý plášť, ani nestavím nemocnice, ani nesedám u varhan. Nejsem tedy potravou pro běžné sentimentální potřeby široké veřejnosti. A stejně tomu bude s mým životopisem. Prostě v něm není nic obzvlášť zajímavého.“¹⁰ Tato averze přetrvávala i poté, co začal na životopise pracovat: „Znám příliš mnoho životopisů a jejich sebeklamů a účelových lží a vím toho příliš mnoho o nemožnosti popisu sebe sama, abych se oddal takovému pokusu.“¹¹

Přípravná fáze počítala s různými pojetími, z nichž jedno bylo stylizovat memoár do podoby dopisu dětem. Žádná z těchto původních verzí nebyla publikována. Následovalo ještě mnoho dalších koncepčních pokusů různých osobností z Jungova okolí. Všechny tyto náčrty dodnes leží v archivu ETH s tím, že právě jedna z originálních Jungových verzí se v současnosti připravuje k vydání.

prezidentkou je Caterina Vezzoli a hlavním editorem Sonu Shamdasani. Ti zřídili také Philemon Readership in Jung History at Wellcome Trust Centre for the History of Medicine na University College London. Nadace vydala *Červenou knihu* a postupně vydává Jungovy nepublikované přednášky, semináře a dopisy. Philemon Foundation (2004). *Mission Statement*. Retrieved January 29, 2005. Veškeré informace jsou na www.philemonfoundation.org.

¹⁰ Jungův dopis Cary Baynes citovaný via S. Shamdasani, *Jung and the Making of Modern Psychology*, Cambridge 2003, str. 25.

¹¹ Citované z dopisu Gustavu Steinerovi ze 30. prosince. 1957, in: C. G. Jung, – G. Adler, – A. Jaffe (eds.), *C. G. Jung Letters*, Vol. II: 1951–1961, London 1976, str. 406.